KITAPXANA MÁLIMLEME MEKEMELERI XÍZMET KÓRSETIWINDE SANLÍ TEXNOLOGIYALARDÍŃ QOLLANÍLÍWÍ

Mambetova Ayxan Abat qızı – *magistrant*
mambetovaaykhan@gmail.com
ÓzMKÓMI Nókis filialı

ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Мамбетова Айхон Абат кизи – *магистрант*
Нукусский филиал Государственного института искусств и культуры Узбекистана

THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN LIBRARY AND INFORMATION INSTITUTIONS

Mambetova Ayxon Abat qizi – *Master's student*
Nukus branch of the Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Tayanısh sózler: sanlı texnologiyalar, elektron kitapxana, elektron katalog, avtomatlastırıw, málimleme xızmetler.

Rezyume. Bul maqalada kitapxana-málimleme mákemelerinde sanlı texnologiyalardıń qollanılıwı, olardıń xızmet kórsetiw sapasın arttırıwdaǵı ornı hám áhmiyeti bayan etilgen. Elektron kitapxanalar, avtomatlastırılǵan sistemalar, texnikalıq qurallar hám onlayn xızmetler arqalı paydalanıwshılarǵa jaratılıp atırǵan imkaniyatlar sáwlelendiriledi. Sonday-aq, kitapxana xızmetleriniń zamanagóy rawajlanıw baǵdarları kórip shıǵıladı.

Ключевые слова: цифровые технологии, электронная библиотека, электронный каталог, автоматизация, информационные услуги.

Резюме. В данной статье анализируется применение цифровых технологий в библиотечно-информационных учреждениях, их роль и значение в повышении качества обслуживания. Электронные библиотеки, автоматизированные системы, технические средства и онлайн-сервисы освещают возможности, создаваемые для пользователей. Также будут рассмотрены современные тенденции развития библиотечных услуг.

Key words: digital technologies, electronic library, electronic catalog, automation, information services.

Summary. This article analyzes the use of digital technologies in library and information institutions, their role and importance in improving the quality of services. The opportunities created for users through electronic libraries, automated systems, technical means, and online services are highlighted. Modern trends in the development of library services will also be considered.

“Jer shegaralanǵan, bilimniń bolsa shegi joq. Sonıń ushın da texnika ilim-pán menen birlesse sheksiz rawajlanadı”
D.I.Mendeleev.

Málimleme texnologiyalarınıń jedel rawajlanıwı kitapxana-málimleme mákemeleriniń jumısın túp-tiykarınan ózgertpekte. Dástúriy kitapxanalar endi tek ǵana baspa resurslar saqlanatuǵın orın emes, al sanlı málimleme xızmetlerin kórsetetuǵın zamanagóy oraylarǵa aylanbaqta. Xalıqaralıq tájiriybe sonı kórsetedi, zamanagóy kitapxanalar paydalanıwshılardıń operativ hám aralıqtan málimlemege bolǵan talabın qanaatlandırıw ushın sanlı texnologiyalardı keńnen engizbekte. Atap aytqanda, Xalıqaralıq kitapxana assotsiatsiyaları hám mákemeleri Federaciyası (IFLA) tárepinen islep shıǵılǵan usınıslarda kitapxanalardı sanlastırıw áhmiyetli strategiyalıq baǵdar sıpatında belgilengen.

Sanlı texnologiyalar - bul málimlemeni jaratıw, saqlaw, qayta islew hám jetkerip beriwdiń zamanagóy usılları. Kitapxana xizmetinde olar tómendegi baǵdarlarda qollanıladı:

- Elektron kataloglar jaratıw
- Sanlı fondlardı qáliplestiriw
- Onlayn xızmetlerdi engiziw
- Paydalanıwshılar menen aralıqtan baylanıs.

Elektron kitapxanalar paydalanıwshılarǵa aralıqtan turıp xızmet kórsetiw imkaniyatın beredi. Olardıń tiykarǵı ústin tárepleri tómendegishe:

- 24/7 rejiminde paydalanıw;
- waqıt hám aralıq sheklewleriniń joqlıǵı;
- resurslardıń kópligi;
- málimlemeni tez izlew;
- Bir waqıtta kóp sanlı paydalanıwshılarǵa xızmet kórsetede aladı.

Zamanagóy kitapxanalar xizmet kórsetiwde túrli innovaciyalıq jantasıwlardı qollanbaqta: RFID texnologiyası (Radio Frequency Identification): bul sistema arqalı kitaplardı avtomatikalıq túrde dizimge alıw, tapsırıw yamasa alıw múmkin, bul bolsa kitapxanashınıń jumısın jeńillestiredi. Interaktiv málimleme panelleri: paydalanıwshı kerekli málimlemeni ekran arqalı óz betinshe taba aladı. Mobil qosımshalar: kóplegen kitapxanalar óz xızmetlerin mobil qosımshalar arqalı usınbaqta - paydalanıwshı ol arqalı kitap bronlastırıw, jańa kelgen ádebiyatlardan xabardar bolıw, hátte onlayn oqıwı múmkin. Virtual kitapxanalar hám elektron resurslar platformaları (máselen, Ziyonet, JSTOR, Springer hám basqalar): bul resurslar arqalı ilimiy hám oqiw ádebiyatları keń jámiechilikke usınılmaqta.

Házirgi zaman kitapxanashısı: Málimleme texnologiyaları hám programmalıq platformalardı jaqsı biliwi kerek. Paydalanıwshılarǵa onlayn xızmetler boyınsha másláhát bere alıwı zárúr. Mádeniy-ruwxıy ilajlar shólkemlestiriwshisi, moderator sıpatında jumıs isleydi. Kitapxanalardı avtomatlastırıw dáslep 60-jıllardıń ortalarında baslandı. Kompyuterlerdi kitapxanalar iskerliginde qollaw bibliografik maǵlıwmatlar bazası hám kitapxana katalogların jaratıwdan baslandı. Bul jumıslar arnawlı EEM (Elektron esaplaw mashina)ler tiykarında orınlanadı. Mashina oqıy alatuǵın (MARC) kataloglardı hám birden-bir kataloglar tarmaǵın jaratıw boyınsha dáslepki nátiyjeler alındı. 70-jıllarda kompyuterlerde baylanıs kanalları arqalı birden-bir tarmaqqa baylanıstırıw imkaniyatın beredi. Bul bolsa óz náwbetinde bir kompyuterdegi bibliografik maǵlıwmatlar bazasınan ekinshi kompyuter arqalı paydalanıwǵa sharayat jaratadı. 80-jıllarda jeke kompyuterlerdiń payda bolıwı menen kitapxana sistemaların jaratıw hám olardı qollanıw jolǵa qoyıldı. 1967-jılda AQShtaǵı Ogayo shtatı kollejleri hám universitetleri basshılarınıń baslaması menen Ogayo kollejleri kitapxana orayı – Ohio College Library Center (OCLC) shólkemlestirildi. Bunnan maqset – akademik universitetlerdiń kumpyuter sistemaların rawajlandırıp, bibliografik resursların óz-ara almastırıwǵa imkan jaratıw edi.

Ózbekstanda kitapxanalardı avtomatlastırıw jumısları 90-jıllardıń ortalarında “Málimlemelestiriw haqqında” nızam hám milliy ilmiy-texnik málimlemeler tarmaǵın jaratıw boyınsha baǵdarlama qabıl qılınıwı menen baslandı. Kitapxanalardı avtomatlastırıw jumısları Ózbekstan Respublikası pán hám texnika mámleket komiteti jáne de Joqarı hám orta arnawlı bilimlendiriw ministrligi tárepinen qollap quwatlandı. Sonnan keyin elektron kitapxanaların jaratıw boyınsha dáslepki qádemler qoyıldı. Pánler akademiyasınıń tiykarǵı kitapxanasında birinshi elektron kitapxana iske túsirildi. Kita pxanaǵa kompyuterler alınbastan aldın onda qanday jumıslardı avtomatlastırıw múmkin hám bunda qanday máseleler sheshiliwi kerekligi haqqında anıq oylanıp kóriw zárúr. Finanslıq imkaniyattı da shamalap kóriw hám eń zárúr texnika quralların satıp alıwdı rejelestiriw kerek.

Jeke kompyuter (JK) avtomatlastırılgan kitapxanalardıń áhmiyetli texnikalıq quralı esaplanadı. Jeke kompyuter avtomatlastırılǵan kitapxanada kitapxanashınıń jumıs ornınan serverge shekem hár túrli wazıypalardı orınlaydı, lokal tarmaqtaǵı barlıq proceslerdi basqaradı hám málimlemelerdi uzatadı.

Server – bul kompyuter bolıp, ol tikkeley kitapxana proceslerin avtomatlastırıwda (kataloglastırıw, fondtı tolıqtırıw hám t.b.)da paydalanılmaydı, biraq ol ulıwma sistemalı resurslarǵa (sırtqı yad, maǵlıwmatlar bazası, baǵdarlamalar, printerler hám t.b.) kirisiwge imkan beriwshi hám bul resurslardı bólistiriwshi kompyuter bolıp tabıladı. Bunday kompyuterdi pochta serveri hám Internet serveri sıpatında isletiw hám bul baǵdardaǵı processti basqarıwda paydalanıw múmkin. Kitapxana sistemasında isletilip atırǵan kóplegen serverler júdá úlken sırtqı yadqa hám úlken tezlikke iye ekenligi menen ajıralıp turadı, olar úlken kólemdegi kitapxana málimlemelerin, máselen, elektron kataloglardı saqlawǵa arnalǵan.

Baspa qurılması – printer alfavitli (tekstlı) hám grafikalıq málimlemeni qaǵazǵa túsiriw ushın arnalǵan. Búgingi kúnde printerler úsh kóriniste islep shıǵarılmaqta: lazerli, púrkewshi hám matricalıq printerler.

Skaner – tekstli hám grafikalıq málimlemelerdi kompyuter yadına kirgiziwshi qurılma. Ol tekstli hám grafikalıq málimlemelerdi kompyuter yadına kirgiziwshi hám olardı anıqlaytuǵın programmalıq texnikalıq qurallarǵa iye. Bul qurılma járdeminde kompyuter yadına úlken kólemdegi tekstli málimlemeler avtomatlastırılǵan túrde kirgiziledi hám bunda qánigelerdiń jumısı biraz ańsatlasadı, yaǵnıy olar málimlemelerdi qolda klaviatura arqalı kirgiziwdey mashaqatlı jumıstan qutıladı. Skanerlerden kitapxana jumısında keń paydalanılmaqta. Sonıń ishinde, olar tolıq tekstli maǵlıwmatlar bazasın jaratıw, kataloglar, qoljazba yamasa tasbaspa kitaplar hám basqa da grafikalıq málimlemelerdi kirgiziwde skanerler qol kelmekte. Sanlı fotoapparat - bul qurılma biz úyrenip qalǵan ápiwayı fotoapparatqa uqsap

ketedi, parqı sonda, sanlı fotoapparat penen alınǵan súwretler sanlı málimleme formasında bolıp, olardı kompyuter járdeminde qayta islew múmkin. Sanlı fotoapparat penen alınǵan súwretler elektron tasıwshılarǵa jazıladı hám olardan ekranda súwretlew yaki qayta islewde paydalanıladı. Sanlı fotoapparattan súwretlerge, qoljazbalarǵa, baspa materiallarǵa kompyuterde islew beriw, olardı baylanıs kanalları arqalı uzatıw maqsetinde de paydalanıw múmkin. Kitapxana isinde sanlı fotoapparat, arxiv húJjetlerin bazı bir sebeplerge kóre skaner arqalı kompyuter yadına kiritiw múmkin bolmaǵan jaǵdaylarda qollanıw múmkin.

Lokal tarmaq – málimlem hám programmalıq resurslardan birgelikte paydalanıw maqsetinde óz ara birlestirilgen kompyuterler toplamı. Bunday tarmaqlardıń "likal" yaǵnıy "jergilikli" dep atalıwına sebep tarmaq quramındaǵı kompyuterler tiykarınan bir xana, bir imarat yaki qosımsha imaratlarda jaylasqan boladı hám óz ara baylanısadı. Uzaqta jaylasqan elektron málimleme resurslarına kiriw, kitapxana xizmetkerleri arasında tezlik penen maǵlıwmat almasıw, lokal tarmaq basqa úlken tarmaqlarǵa jalǵanǵan bolsa, bir kitapxanadaǵı lokal tarmaqtan paydalanıwshılar basqa kitapxanadaǵı lokal tarmaqtan paydalanıwshılardıń maǵglıwmatlar bazasınan paydalanıw imkaniyatına iye boladı.

Juwmaqlap aytqanda, sanlı texnologiyalar kitapxana-málimleme mákemeleriniń jumısın túp-tiykarınan ózgertip, xızmet kórsetiw nátiyjeliligin sezilerli dárejede arttırmaqta. Elektron kitapxanalar, avtomatlastırılǵan sistemalar hám zamanagóy texnikalıq qurallar arqalı paydalanıwshılarǵa tez hám qolaylı xızmet kórsetiw imkaniyatı keńeymekte. Sonday-aq, kitapxana jumıs processlerin sanlastırıw málimleme resurslarınan nátiyjeli paydalanıwdı támiyinleydi. Keleshekte kitapxanalar jáne de rawajlanıp, tolıq sanlı málimleme oraylarına aylanıwı kútilmekte.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Рахматуллаев М.А. Умаров А.О. Каримов У.Ф. Мухамадиев А.Ш. Автоматлаштирилган кутубхона. Т.: – 268 б.
2. Терри Рийз, Кичик, Кайл Банержий. Ракамли кутубхонани барпо килиш. «Бу кандай килинади» йурикномаси. Тошкент: Baktria Press, 2012. — 272 б.
3. Karimov U.F., Rahmatullaev M.A. Elektron kutubxona yaratish texnologiyasi va resurslaridan foydalanish (Matn)/ U.F. Karimov, M.A.Rahmatullaev .-Tashkent A.Navoiy nomidagi O`zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyóti, 2009.-82 b. ISBN-978-9943-06-280-1yu
4. Karimov U.F. Elektron bibliografik resurslar yaratish texnologiyasi va manbalari/ Mas`ul muxarrirlar: M.A.Rahmatullaev, M.B.Bekmurodov;
5. Marjan Xudaybergenova Baltabaevna. (2025). Elektron resurslar fondini shakllantirish va boshqarish strategiyalari. Ilmiy yangiliklar va intellektual tadqiqotlar, 1(4), 87–90. Retrieved from https://globalscholars.uz/index.php/iy/article/view/554
6. Aytimova D. Кутубхона ахборот муассасалари фаолиятини ривожлантиришда кутубхоначи кадрларнинг роли. https://hemis.uzdsmi-nf.uz/science/publication-scientifical-edit?id=339
7. Sharipova D. (2023). Málimleme – kitapxana mákemelerinde innovaciyaliq iskerlikti shólkemlestiriw. Евразийский журнал академических исследований, 3(12), 26–30. извлечено от https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/24073
8. Sharipova D. (2023). Kitapxana–málimleme xizmetin kórsetiwdiń ayirim tendenciyalari hám waziypalari. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, *3*(10), 83–87. извлечено от https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/22334
9. Mambetova Ayxan Abat qizi. “Kutubxona – axborot faoliyati muassasalari texnologiyasini boshqarish”. Образование наука и инновационные идеи в мире 27, no. 2 (August 17, 2023): 49–50. Accessed January 9, 2026. https://newjournal.org/01/article/view/8484